
Szöts-Rajkó Kinga

HÁBORÚBÓL A BÉKÉTTLEN BÉKÉBE – EGY ÚJ POLITIKAI RENDSZER SZÜLETÉSE

**Káli Csaba: Zala megye szovjetizálása, 1945–1950. (Magyar vidék a 20. században, 6.)
Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Bp. 2021. 464.**

2021-ben, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága közös kiadásában jelent meg Káli Csaba *Zala megye szovjetizálása, 1945–1950* című kötete, amely a szovjet megszállástól az első tanácsválasztásokig mutatja be Zala megye történetét. A szerző a mű kronológiai határpontjait a politikátörténettel magyarázza, társadalomtörténetileg azonban nem tartja ezeket relevánsnak. Ezt úgy indokolja, hogy már 1945-ben is léteztek olyan társadalmi tapasztalatok, amelyek megkönnyítették az újabb diktatúra kiépülését, és a tanácsrendszer 1950 őszen történt bevezetése sem jelent teljesen új korszakot, de a szovjetesítés jogi értelemben vett megteremtése politikátörténeti szakaszhatárként értelmezhető.

A Magyar vidék a 20. században című sorozat 6. köteteként megjelent kiadvány szerzője 1993 óta a Zala Megyei Levéltár munkatársa. Itt alakult ki helytörténeti érdeklődése, itt specializálódott területileg Zala megyére, s itt írta meg doktori értekezését, amely az alapját képezte ennek a kötetnek. Káli Csaba nemcsak egy település – például Zalaegerszeg vagy Nagykanizsa – korabeli történetét választotta témájának, hanem az egész megyére kiterjesztette a könyv történeti terét, mivel így lehet szerinte a legtöbb folyamatot plasztikusan bemutatni és a maga komplexitásában vizsgálni. A 464 oldalas könyv megannyi témát érint: szól a földosztásról, a választásokról, az új hatalmi elitről, a gazdasági helyzetről, az államosításokról, a kollektivizálásról, tehát a Zala megye döntően falusi társadalmát érintő eseményekről. A recenzens maga is nagykanizsai születésű, így különös érdeklődéssel forgatta a kötetet, mert feltárulhatott benne dédszülei fiatal felnőttkorának, illetve nagyszülei gyermekkorának politikai és társadalmi környezete – több mint hetven év távlatából.

Káli Csaba monográfiája elsősorban levéltári kutatásokon és forrásokon alapszik. A szerző a témából következően főként a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára anyagaira támaszkodott. Emellett több más levéltár, irattár és múzeum anyagát is felhasználta, például a korabeli helyi sajtót, a közlönyöket és statisztikai adattárakat, a mára könnyebben elérhető filmhíradókat, filmeket, a memoárirodalom termékeit, sőt még a plébániák *historia domusait*, a lelkészi hivatalok presbiteri jegyzőkönyveit is. A számos képpel illusztrált kötetben a szerző még forrásainak irattani jellemzőire is felhívta a figyelmet (iktatás, papírminőség, íráskép, helyesírás), és terjedelmes lábjegyzetei hasznos kiegészítői az alapszövegnek.

A több mint tízoldalnyi bibliográfia és a bevezető tanúsága szerint a szerzőt a témához tartozó szakirodalom tárgyi ismereteket adó korpuszain kívül történelemelméleti munkák is érdekelték. Káli Csaba kiemeli, hogy bár a történészek az alapvető szakmai szabályokat be kell tartania, ugyanabból a forrásból minden történész más szöveget alkothat. A szerző a korszak miliójének megragadása érdekében a politikatörténeti „nagyotálók” mellett mikrotörténeti részekkel teszi élővé a szöveget. Káli Csaba – bevallása szerint – nem a kvantitatív vagy kliometrikus történetírást, hanem a narratív elbeszélést érzi magához a legközelebb állónak.

Káli Csaba a bevezető után három tematikus egységre tagolta a kiadványt. Az első a szovjet megszállástól az 1945-ös választásokig terjedő időszakot tárgyalja. A második az 1947-es választásokig tartó politikai és társadalmi színteret vázolja fel. A harmadik a tanácsrendszer kiépítésével zárul.

*

„[...] a lakosság tudatában van annak, hogy fegyvertelen és karhatalmi erő nélkül védtelen és, hogy ki van szolgáltatva minden önkényeskedésnek és ezért némán adja meg magát szomorú sorsának.” – idézi Káli Csaba a nagykanizsai járás főjegyzőjének jelentését, amelyet Zala megye főispánjának tett 1945-ben (25.).

A könyv elsőként a szovjet megszállók berendezkedését mutatja be, akik „*igyekeztek felmérni az újonnan elfoglalt terület minden szegletét*” (19.). A szerző számos példát hoz a megszállók és a Zala megyei lakosság közötti konfliktusokra, amelyek jól magyarázzák a helyi társadalom korabeli és későbbi ellenállását. Káli Csaba kitér a harcok során és az azok utáni katonai erőszak halálos áldozataira, továbbá a nők ellen elkövetett nemi erőszakra is, hangsúlyozva, hogy forráshiány miatt az atrocitások száma még nagyságrendileg sem becsülhető meg. Itt tárgyalja a szerző a földosztást makro- és mikronézetben egyaránt, amely felfogásában alapvetően politika-, illetve társadalomtörténeti eseményként képződött le. Kiderül, hogy a községi földigénylő/földosztó bizottságok számos konfliktust eredményező munkája milyen gyorsan és radikálisan ment végbe. Megtudhatjuk azt is, hogy Zala megyében mennyi felosztható birtok volt, és hogy a földosztás – az országos arányokhoz viszonyítva is – milyen strukturális változást eredményezett a megye földbirtokrendszerében.

Ezek után a háborút követően közvetlenül megalakuló pártokat, bizottságokat, testületeket és azok fontosabb tagjait, tisztviseleit ismerhetjük meg. A kezdeti időszakban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság és a megszálló szovjet katonai hatóságoknak alárendelt nemzeti bizottságok szervezték a közigazgatást, aztán megalakultak a képviselő-testületek, illetve az állam- és az önkormányzati igazgatás más szervei. A korszak számos konfliktusa abból eredeztethető, hogy az intézményi hatalmat birtoklók nem a társadalmilag leginkább támogatottak közül kerültek ki. A baloldali pártok erőfölényét (Magyar Kommunista Párt [MKP], Szociáldemokrata Párt [SZDP], Nemzeti Parasztpárt [NPPG]) a megyében a legkiterjedtebb párthálózattal rendelkező Független Kisgazdapárt (FKGP) nem tudta ellensúlyozni.

A fejezet kitér a háborús bűnök vizsgálatára létrehozott népügyészségek és népbíróságok, illetve az igazolóbizottságok működésére is. A szerző vizsgálta, hogy a népbírósi eljárások során 1945 és 1948 között mennyi ügy került az igazságszolgáltatási szervek elé, és azoknak mi lett a kimenetele. Végül itt kerül sor az 1945. évi nemzetgyűlési választások bemutatására, az új választójogi törvény megalkotásától a kampányon át a meglepő eredményekig, amelyekre a szerző a választói magatartást meghatározó tényezők ismertetésével keresi a magyarázatot. A mai szemmel nézve nagyon magas – 90% feletti – részvételi arányt elérő szavazás során a megye konzervatívabb pártpreferenciái is kiderültek: több mint 75%-kal nyert az FKGP.

*

„*Ne legyenek az elvtársak túlzottan törvénytisztelők. Csinálják ezt bátran, de ne essünk túlzásba.*” – idézi Káli Csaba az 1947 júliusában a leendő választási felelősök tréningjén elhangzottakat (201.).

A következő rész ugyanis az FKGP és a baloldali pártok a politikai arányosításért és a hatalom megszerzéséért, illetve megtartásáért folytatott elkeseredett harcának bemutatásával kezdődik. Az új politikai felépítmény és a választások eredménye között feszülő ellentét feloldhatatlanságát érzékletes példákkal írja le a szerző. Ebben a részben tér ki a rendőrség újjáalakítására, és kiderül, hogy az MKP már 1945–1946 során megszerezte a rendőrség vezető posztjainak döntő részét. Az államrendőrség helyi politikai osztályai mint „állam az államban” működtek, tagjai számos visszaélést, törvényteleniséget követtek el. A vizsgált időszak legnagyobb egzisztenciális megrázkódtatásáról, a B-listázásról és annak megyei következményeiről is olvashatunk, ami számos tisztviselő karrierjét törte derékba. A szerző megállapítja, hogy a leépítés 43%-os mértéke Zala megyében rendkívül drasztikusnak mondható, és jelentősen meghaladta az országos átlagot (193.).

Káli Csaba a városi politika ismertetésénél a megyeszékhely Zalaegerszeg és a megye legnagyobb városa, Nagykanizsa versengésén túl a kisebb városok törekvéseit is vázolja. Mint írja, egy dologban az ellentétes politikai erők is egységet tudtak mutatni: ez volt az adott település közigazgatási rangemelkedésre való törekvése.

Az 1947. évi országgyűlési választásokat a fejezet végén szintén a választójogi törvénymódosítástól, a kampányból kibontva követhetjük nyomon. A választást a megyében a mindössze néhány héttel korábban a volt helyi kisgazdapárti vezetőkől alakult Demokrata Néppárt nyerte meg 56,6%-kal. Ennek alapján a szerző megállapítja, hogy a megye politikai orientációja lényegében nem változott. Káli Csaba részletesen ismerteti azt a folyamatot, ahogyan a kékcédulákkal Zala megyében is elkövetett csalást valószínűleg nagyságrendileg multa felül a választójogtól való „törvényes” és törvénytelen megfosztással végrehajtott manipuláció.

*

„A tárgyalás lefolyása elvtársias legyen, feszélyezetlen légkört teremtsenek és kerüljék el, hogy a felülvizsgálás megalázó jellegű legyen. Ne zavarják meg a felülvizsgálás alatt álló elvtársakat furfangos kérdésekkel. A bizottság legyen éber, ne üljön fel semmilyen befolyásolási szándék-
nak.” – szól az 1948. november 3-i utasítás, amelyet Káli Csaba is idéz (298.).

A kötet utolsó nagyobb egysége megyei szinten mutatja be a választás utáni politikai fejleményeket, egyrészt a hatalmon maradt vesztesek, másrészt az ellenzékben maradt győztesek oldaláról. Kiderül, hogy az MKP és az SZDP helyi alakulatai között korábban felbomlott egység megkönnyítette az MKP számára utóbbi helybeli szétverését és saját vidéki diktatúrájának kiépítését. Nyomon követhetjük, hogy a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) létrehozásával a közéletben miként indult be a politikai tisztogatás. Az MDP vezetői azonnal hozzákezdtek régi-új pártjuk átszervezéséhez a centralizáció növelése érdekében. Ezután a szerző a kialakuló *pártelit*et vizsgálja, kitérve az első számú vezetőkre és vezetőtestületekre, másrészt az állampárti apparátus működésére. A kötetben gyakran találunk mikrotörténeti példákat, ebben a fejezetben egy városi párttitkár viselt dolgairól ismerhetünk meg részleteket. Az ő személyén keresztül Káli Csaba hatalmpolitikai korrajzot vázol, mivel szerinte Seress János zalaegerszegi városi MDP-titkár a korra jellemző, tipikusnak mondható jeleneteket produkált.

Ezután elemzi Káli Csaba a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálásának első kísérletét, az iskolák államosítását, majd azt, miként igyekezett az MDP kiszorítani az egyházakat a szellemi élet szféráiból. Végül az 1949. évi népfrontos (amelyen a megye lakossága 95,51%-os arányban vett részt) és az 1950. évi parlamenti választásról, illetve a tanácsrendszer kiépítéséről tudhatunk meg többet.

A kötet végén névmutató, térképmelléletek, forrás- és irodalomjegyzék, rövidítésjegyzék, személynév-, földrajzinév- és helységnévmutató, képjegyzék, valamint egy angol nyelvű összefoglaló segíti az olvasót. A kötetet nemcsak a Zala megyei helytörténet iránt érdeklődőknek ajánlom, hanem azoknak is, akik a háború utáni öt év országos történetéről szeretnének tájékozódni, hiszen a rengeteg adattal, táblázattal és képpel közreadott olvasmányos műből a diktatúra vidéki kiépítésének folyamata is feltárul.